

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ХИЗМАТЛАРИНИНГ
ИСТИҚБОЛИ**

Мансурова Музафарра Махсудовна –

Сам ИСИ Ўқитувчиси

E-mail: mansurovam1919@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақолада таълим хизматларини интернационаллашув жараёнларининг долзарблиги ва уларнинг замонавий Ўзбекистон иқтисодиёти ривожланишидаги ўрни, шунингдек, таълим муассасаларининг халқаро фаолиятига ижобий таъсири кўриб чиқилган. Таълим хизматларининг ҳажми ва сифати олий таълим муассасалари фаолияти самарадорлиги ва ташилотчилик даражасининг энг муҳим кўрсаткичларидан бири сифатида таҳлил қилинган.

Калим сўзлар: Таълим, таълим хизматлари, халқаро таълим стандартлари, инсон капитали, инсон капиталига инвестиция киритиш, таълим тизими ислохотлари, келажакка инвестиция, малакали ишчи кучи, ижтимоий ҳаракатчанлик, адолатли ва самарали жамият, ҳаёт даражасини ошириш.

Abstract. This article examines the relevance of the internationalization processes of educational services and their role in the development of the modern economy of Uzbekistan, as well as their positive impact on the international activities of educational institutions. The volume and quality of educational services are analyzed as one of the most significant indicators of the organizational level and efficiency of higher education institutions.

Keywords: Education, educational services, international education standards, human capital, investment in human capital, educational system reforms, investment in the future, skilled workforce, social mobility, fair and effective society, improvement of living standards.

Жамият ривожланиши доимо инсон фаолиятининг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маънавий соҳалари такомиллашуви билан бирга кечади. Шу муносабат билан таълим хизматлари бозори ҳам ўзининг миқдорий ва сифат жиҳатларини ўзгартиради. Фуқароларнинг сифатли таълим олиши мамлакат иқтисодиётининг барча тармоқлари тез суръатларда ривожланишига туртки бўлиши мумкин. Бу эса мамлакатнинг келажаги, хавфсизлиги ва иқтисодий тараққиётига бевосита боғлиқ бўлиб, унинг бошқа мамлакатлар билан рақобатбардошлигини оширади ва мустақиллигининг кафолатига айланади.

2020 йил 19 май куни Қонунчилик палатаси томонидан қабул қилинган ва 2020 йил 7 август куни Сенат томонидан маъқулланган «Таълим тўғрисида»ги Қонуннинг 3-бобида таълим соҳасидаги муносабатларни тартибга солиш мақсадида таълим тушунчасига қуйидагича таъриф берилган:

«Таълим – бу ўқувчиларга чуқур назарий билимлар, кўникма ва амалий малака бериш, умумий ва касбий билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш, қобилиятларни ривожлантиришга қаратилган тизимли жараён».

Таълим жараёнида маълум бир таълим даражаларига эришилади. Қонунчиликка кўра таълим фаолияти қуйидаги икки турга бўлинади:

Биринчи тур – таълим стандартлари асосида амалга ошириладиган фаолият (умумий таълим дастурлари асосида);

Иккинчи тур – қўшимча таълим хизматлари бўлиб, уларнинг ҳажми ва мазмуни давлат стандартлари асосида тартибга солинади, бироқ хизмат кўрсатувчи томонидан қўшимчалар киритилиши қўллаб-қувватланади.

Шу муносабат билан, Ўзбекистон Республикасининг таълим тизими қуйидаги субъектлардан иборат:

- давлат ва нодавлат таълим муассасалари, улар давлат таълим стандартларига мувофиқ таълим дастурларини амалга оширадилар;
- илмий-педагогик муассасалар, улар таълим тизимининг фаолият юритиши ва ривожланишини таъминлаш учун зарур бўлган илмий тадқиқот ишларини бажаради;

•таълим соҳасидаги давлат бошқарув органлари, шунингдек, уларга қарашли корхона, муассаса ва ташкилотлар.

Ўзбекистон Республикасининг таълим тизими ягона ва узлуксиз эканлигини инобатга олган ҳолда, таълим қуйидаги босқичлар асосида амалга оширилади:

1. Мактабгача таълим;
2. Умумий ўрта таълим;
3. Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими;
4. Олий таълим;
5. Олий таълимдан кейинги таълим;
6. Малака ошириш ва кадрларни қайта тайёрлаш;
7. Мактабдан ташқари таълим.

Шунингдек, хусусий ва давлат таълим муассасалари хоҳловчиларга қўшимча таълим дастурлари бўйича ўқитиш, махсус курслар ва фанлар циклини ўқитиш, фанларни чуқурлаштириб ўргатиш бўйича машғулотлар ҳамда таълим соҳасидаги бошқа тўловли қўшимча таълим хизматларини кўрсатиш ҳукукига эгадирлар.

Сўнгги вақтларда Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан аҳолининг таълим сифатини ошириш ва ривожлантириш соҳасида кўплаб меъёрий-ҳукукий ҳужжатлар қабул қилинмоқда. Жумладан, «мактаб ўқувчиларининг билим ва кўникмаларини шакллантириш, уларни миллий ва умуминсоний қадриятларга садоқат руҳида тарбиялаш, ўқитувчилик касби нуфузини ҳамда педагоглар сифати таркибини ошириш, дарсликлар ва ўқув-услубий мажмуаларни замонавий талаблар асосида такомиллаштириш, халқаро стандартларга жавоб берадиган халқ таълими муассасаларининг замонавий моделларини қуриш» мақсадида 2022 йил 28 январдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-60-сонли «Янги Ўзбекистонни ривожлантириш стратегияси 2022–2026 йиллар учун» ҳамда 2022 йил 11 майдаги «ПФ-134-сонли «2022–2026 йилларда халқ таълимни ривожлантириш бўйича миллий дастурни тасдиқлаш тўғрисида»ги

фармонлари қабул қилинди.

Таълим фаолияти кўп ҳолларда таълим хизматлари билан тенглаштирилади ва бу борада мазмуни жиҳатдан турлича, аммо маъносига кўра ўхшаш бўлган таърифлар келтирилади. Масалан, А. Скалкин ўз мақоласида қуйидаги таърифни келтиради:

«Таълим хизматлари – бу таълим фаолиятининг алоҳида мақсад ва субъектив таркибга эга бўлган элементиدير. Таълим хизматларининг мақсадлари – билим, кўникма ва малака бериш, касбий кўникмаларни шакллантириш ва уларни ўқувчилар томонидан ўзлаштиришдан иборат. Таълим хизматларининг субъектлари сифатида ўқитувчилар жамоаси номидан таълим ташкилотлари ҳамда маълум даражада таълим олишни истовчи ўқувчилар ҳисобланади».

Ёна бир таъриф, маънози жиҳатдан кам аҳамиятга эга бўлмаган, В.Н. Зотов ўз ишларида келтиради:

«Таълим хизмати – бу фуқарога жамият ва махсус хусусиятларга эга бўлган билимларни ҳамда муайян дастур асосида берилувчи амалий кўникмаларни ўз ичига олган ўқув ва илмий маълумотларнинг ҳажмидир».

Барча келтирилган таърифлар билан рози бўлиб, таълим хизмати – бу муайян билим олишни истовчи шахс билан мазкур билимни тўловли ёки бепул тарзда тақдим этувчи ўртасидаги муносабат эканлиги хулосасига келиш мумкин. Таълим хизматлари инсон капитали шаклланишида бевосита иштирок этади, чунки хизматлар тақдим этилиши жараёни маънавий қадриятлар яратилиши, ўқувчининг шахс сифатида ривожланиши ва ўзгариши билан бирга кечади, бу эса ўз навбатида мамлакатда камбағаллик даражасини камайтиришга ёрдам беради.

Таълим хизматларига ўзига хос хусусиятлар хос бўлиб, улар анъанавий тавсифларда ҳам, фақат таълим хизматларига хос бўлган жиҳатларда ҳам намоён бўлади. Таълим хизматларининг хусусиятларидан бири шуки, улар «ижтимоий яхшиликлар» тоифасига киради. Бошқа хусусият эса уларни бевосита пуллик меъёрларда ўлчашнинг имконсизлигида намоён

бўлади. Нарх-механизми кўп ҳолларда таълим хизматларини ишлаб чиқаришга кетган барча харажатларни акс эттира олмайди. Бу натижаларнинг моддий шакли ва ифодаси йўқлиги, уларнинг мазкур фаолият жараёнида ишлатилиши ва уларнинг ўзида ўзининг фойдали таъсири мавжудлиги билан изоҳланади. Агар моддий соҳада маҳсулот бирлигида доналар ёки килограммларда миқдорий жиҳатдан нисбатан осон ўлчанса, таълим хизматлари билан боғлиқ ҳолларда бу қийин амалга оширилади, яъни хизматлар номоддий яхшиликлар яратади. Ушбу яхшиликларга мулк ҳуқуқи қўлланилмайди: таълим хизматлари кўрсатилиши натижасида муайян таълим даражасига эришилади ва бу хизматларнинг тўловли хусусиятга эга эканлигини англатади. Хизматлар белгиланган тўлов evaziga тақдим этилади. Шу билан бирга, давлат таълим муассасаларида асосий таълим дастурлари ва давлат таълим стандартлари доирасида таълим жараёни бепул бўлиб, ушбу жараёнларни амалга ошириш учун таълим хизматларини кўрсатиш тўғрисида шартнома тузилмайди.

Шунингдек, таълим хизматларининг яна бир ўзига хос белгиси – уларни тақдим этаётган ташкилотларга қўйиладиган мақсадларнинг кўпмазмунлилиги ҳисобланади. Одатда, таълим муассасалари фаолияти тўғридан-тўғри фойда олишга қаратилмаган, яъни уларнинг кўплаб манфаатлари фаровонлик ўсиши билан боғлиқ бўлиб, бу «кеңайтирилган қайта ишлаб чиқаришни таъминлаш учун керакли фойдани олиш»ни назарда тутди.

Иқтисодий назариянинг айрим назарий жиҳатларидан келиб чиқиб, таълим хизматларини пок хусусий яхшиликлар қаторига киритиш мумкин. Таълим хизматларининг катта ижобий ташқи таъсири уларни ижтимоий аҳамиятга эга хусусий яхшиликлар сирасига ҳам киритишга имкон беради.

Ижтимоий-иқтисодий яхшиликлар турларидан бири бўлган таълим хизматлари профильга кирмайдиган таълим муассасаларида қўшимча характерга эга бўлиб, давлат таълим стандартидан ва шундай фаолиятни ишлаб чиқариш ва истеъмол қилиш учун зарур бўлган харажатлардан ошиб

кетади, шунинг учун уларга муносиб компенсация талаб қилинади. Лекин таълим хизматлари таклиф ҳажмини малакаси юқори ўқитувчиларни танлаш, аудиториялар захирасини кенгайтириш, қўшимча молиялаштириш ва ҳ.к. орқали ошириш мумкин.

Таълим хизматлари кўрсатилиши жараёнида олинган билимлар, кўникмалар, малака ва мутахассисликлар бир томондан истеъмолчи учун рағбат манбаи бўлиб, у таълим хизматлари бозорига кирганда улардан фойдаланади. Инсон таълим хизматлари ёрдамида меҳнат бозорида ўзига энг мос бўлган бўшлиқни танлаш имкониятига эришишга интилади. Шунингдек, ўқув муассасалари ўртасидаги рақобат шароитида у турли омилларга таянган ҳолда танлов қилиш имконига эга бўлади. Таълим хизматлари мазмуни жиҳатидан истеъмолчи эгаллаган билимлар, кўникмалар ва малака ҳамда охирида олинган мутахассислик билан тавсифланади.

Таълим хизматларини танлашда истеъмолчининг мотиватига таъсир этувчи омиллар сирасига таълим ташкилотининг асосий ҳамда қўшимча афзалликлари киради. Истеъмолчи учун ўқиш муддати, тури ва шакли, ўқув муассасасининг ўқитувчилар малакаси даражаси, таълим ташкилотининг моддий базаси – шу жумладан дарс хонаси ва уларнинг замонавий ўқитиш воситалари билан жиҳозланганлиги каби жиҳатлар муҳим аҳамиятга эга. Шу билан бирга, эҳтимолий истеъмолчиларни жалб қилиш мақсадида малака ошириш ёки қайта тайёрлаш учун турли қўшимча курслар, дипломлар, сертификатлар, бепул маслаҳатлар ва муайян имтиёзлар каби афзалликлар таклиф этилади. Шу тарзда иқтисодий нуқтаи назардан истеъмолчиларни жалб қилишда «кенгайтирилган маҳсулот» ва «потенциал товар» каби тушунчалардан фойдаланилади. Истеъмолчининг билим, кўникма ва малака олиш истаги, улар орқали меҳнат бозорида афзалликка эга бўлиш мақсади таълим хизматларининг яна бир ўзига хос жиҳатини белгилайди. Бу эса таълим хизматларини бошқалардан фарқлантирувчи ўзаро фаолликдир – яъни хизмат кўрсатувчи ва уни қабул қилувчи фаол иштирок этган ҳолда амалга ошади. Кўп ҳолларда бошқа хизматларда мижоз пассив тараф бўлиб қолса,

таълим хизматларида бу бундай эмас.

Бундай тўлов асосидаги таълим фаолияти тадбиркорлик сифатида кўрилмаган. Таълим қонунчилиги тадқиқотчилари норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга «таълим хизматлари» тушунчасини жорий этишнинг ижобий ва салбий жиҳатларини ажратиб кўрсатадилар. Ижобий жиҳатлар сифатида қуйидагилар белгиланади:

✓ Бу тушунчанинг жорий этилиши тўлов шаклидаги таълимни қонунийлаштирди;

✓ «Таълим хизматлари» тушунчасининг таълим қонунчилигида қўлланилиши таълим соҳасида жамоатчилик муносабатларини фуқаролик-ҳуқуқий шаклларда тартибга солиш имконини беради;

✓ Бу тушунчанинг жорий этилиши таълим хизматлари бозорида рақобатни ривожлантиришга кўмаклашди;

✓ Тўлов асосидаги таълим хизматлари давлат таълим муассасалари учун қўшимча хусусий молиялаштириш манбаларини топиш имконини берди;

✓ Айрим олий таълим муассасаларига молиявий мустақиллик бериш ва Вазирлар Маҳкамаси ҳамда вазирликларнинг қатор ваколатларини тақдим этиш, жумладан, чет эллик талабаларни хорижий ОТМлардан Ўзбекистон давлат ОТМларига ўтказиш ва талабаларнинг ички тартиб-қоидаларини белгилаш ҳуқуқи берилди.

Юқорида тилга олинган барча ҳаракатлар тадбиркорлик ва бизнесни ривожлантириш учун шароитлар яратишга, илмий-таълим соҳасида инновацион лойиҳаларни амалга ошириш жараёнини тезлаштиришга қаратилган. Масалан, 2019 йил 8 октябрь куни чиқарилган Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси» ҳақидаги Указида (№ УП-5847) мамлакатимизда таълим ва таълим хизматлари соҳасини такомиллаштириш режалари белгиланган. Ушбу концепция Ўзбекистонда олий таълимни халқаролаштиришга хизмат қилади ҳамда айрим ОТМлардан халқаро рейтингга эга бўлиш талабини қўяди. Шунингдек, мамлакатимиз

таълимнинг бир даражасига эмас, балки барча учта босқичи — бошланғич, ўрта ва олий таълимнинг сифатини оширишга устувор эътибор қаратаётганини таъкидлаш лозим. Кенг қамровли таълим сиёсати молиялаштирилиши учун умумий ижтимоий харажатларнинг тахминан 44,4% миқдори ажратилади.

Бундан ташқари, сўнгги йилларда таълим хизматлари сифатини ошириш мақсадида таълим тизимига дунёдаги етакчи университет ва институтлардан масофавий таълим ва тажриба алмашиш шаклида хорижий олимлар ва мутахассислар жалб этилмоқда.

ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни, 2020 йил 19 майда Қонунчилик палатаси томонидан қабул қилинган, 2020 йил 7 августда Сенат томонидан маъқулланган.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги «Ўзбекистон – 2030» стратегияси тўғрисидаги 158-сонли фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 24 декабрдаги «Давлат олий таълим муассасаларига молиявий мустақилликни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 60-сонли қарори.
4. Мансурова М.М. Образовательные услуги и их роль в Новом Узбекистане. https://www.gospodarkainnowacje.pl/index.php /issue_view_32 /article/view/2798
5. Зотов В.Н. «Разработка стратегии и тактики маркетинговой деятельности вузов на рынке образовательных услуг и научно-технической продукции» Автореф. на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – М.: РЭА им. Г.В. Плеханова, 1997. С. 21.
6. Мансурова М.М. «Социально-экономическая сущность понятия «образовательные услуги» и повышение их роли в современном Узбекистане», Journal of Education, Ethics and Value Vol. 2, No. 4, 2023 ISSN:2181-4392.

7. Мухаммедов М.М. и др. «Хизмат курсатиш соҳаси ва туризмни ривожлантиришнинг назарий асослари». -Самарканд.: «Zarafshon», 2017, С.117.
8. Скалин А.Н. «Понятие образовательных услуг и правовые основы их оказания». Материалы VIII Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум» 2016.
9. <http://uzbekistan-geneva.ch/sistema-obrazovaniya-respubliki-uzbekistan.html>